

Радојица ЈОВИЋЕВИЋ*

КОЈИМ ЈЕ ЈЕЗИКОМ ПИСАО ЊЕГОШ?

Песник није лако бити, а, чини се, није лако бити ни владар. Разлика, ипак постоји, јер, што би рекао Цицерон – “песник се рађа, а све остало се постаје”. Тешко је, међутим, бити у исто време и песник и владар. Зато и није лако наћи некога ко би се могао поредити са библијским владарима-песницима као што су Давид и Соломон, или њима – мудрошћу и песничким даром – равним Његошем.

А да им није раван, зар би један од најдуховнијих његошолога у уводу своје књиге о Његошу позвао читаоца: “Пустимо, читаоче, у мислима својим, нека поред нас прођу сви они Срби, које ми називамо знаменитим. (То је, истина, велика претензија: ми нисмо увек достојни, да нам велики људи чине толику почаст и пролазе поред нас. Но не устежимо се од тога; мисли је дозвољена и немислива слобода...). Све њих ми ћемо предустрести са више или мање поштовања, разликујући се у оцени њихових дѐла и њиховог карактера. Но кад поред нас буде пролазио владика Раде, ми ћемо морати, читаоче, заћутати и устати. *Заћутати* – јер ко би од нас могао наћи за њ подесну поздравну реч, у моменту кад нас он са висине своје фигуре погледа својим као дубина морска тамним очима? *Устати* – јер како да седимо кад смо малени пред њим и кад устанемо”¹.

У језику на којем је стварао Његош и као мислилац и песник нема премца. Песничко дело владике Рада премашује оквире књижевности и срасло је с народном културом, из које је делом и поникло, тако да није необично што и неписмени знају да у разговору употребе његове сти-

---

* Редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, у пензији.

¹ Еп. Николај, *Религија Његошева*. Студија др Никоилаја Велимировића, Београд 1921, стр. V.

хове. Наглашавајући како „ниједан наш песник није у приснијој вези са својом ужом средином”, Јован Цвијић каже да је „по планинама Црне Горе наилазио на старије чобане који су знали напамет целе одељке из *Горског вијенца*”². А и сам Његош је истакао ту особину Црногораца да мудре људе прихватају с великим уважавањем и да се према њима односе с посебним симпатијама. И у *Горскоме вијенцу* и у *Лажноме цару Шћепану Малом* његови горштаци пажљиво и са дивљењем слушају игумана Стефана, владику Данила, Вука Мићуновића, војводу Батрића, игумана Теодосију, сердар-Вукала³. Сви они одликују се речитошћу. А још је Вук Стефановић Караџић уочио и у своме спису *О Црној Гори* записао да “у Црној Гори рјечитост има велики значај. Један главар без ње није ништа. И најсиромашнији и најнезнатнији може се помоћу рјечитости умијешати међу главаре, и цијела ће га нахија слушати”⁴. Но то никако није празна, већ мудра, сажета, *пословичка речитост*, која је у Црној Гори вазда била на цени. Није нимало случајно што је Вук Ст. Караџић *Народне српске пословице* први пут штампао 1836. године управо у Народној штампарији на Цетињу и што, посвећујући их Његошу, наглашава да целу трећину “дугује” управо “високопреосвештеноме господину и господару Петру Петровићу Његошу II., владици црногорскоме и брдском”: „Ваше високопреосвештенство, премилостиви господару! – пише му Вук – *Цијела трећина овијех пословица остала би од мене за сад* (а може бити и навијек) *нескупљена, а Бог зна и ове друге кад би на свијет изишле, да ме срећа није с ВАМА упознала...*”⁵. С обзиром на то да је то цетињско издање садржало 4000 српских народних пословица, произилази да Вук “дугује” Његошу за више од 1300 пословица забележених у Црној Гори.

Како своје идеје Његош исказује пословичком сажетошћу, разумљиво је што се многи његови стихови – попут оних типа “Ко се топи, хвата се за пјену” или “Трговац те лаже са смијехом...” – употребљавају као праве народне пословице у језичком простору знатно ширем од његове Црне Горе.

Тим истим, народним језиком Његош изражава и своје запрепашћење оним што је видео у Млещима. Наравно, чини то кроз лик војводе Драшка: “Најгоре им, пак, бјеху тавнице / под двореве ће дужде стојаше

² Цитирано према листу *Православље*, Београд, 1. новембар 2001, стр. 4.

³ Исп. Еп. Николај, н. д., 138.

⁴ Вук. Стеф. Караџић, *О Црној Гори*, Сабрана дела Вука Караџића, XVIII, Просвета, Београд 1972, 650.

⁵ Вук. Стеф. Караџић, *Српске народне пословице*, Сабрана дела..., IX, Просвета, Београд 1964, 15.

/... коњ хоћаше у њима цркнути, / човјек пашче ту свезат не шћаше, / а камоли чојка несретњега. /... Нико жалит не смије никога, / а камоли да му што поможе. /... забоље ме срце, проговорих: “Што, погани, од људи чините? / што јуначки људе не смакнете? / што им такве муке удара-те?” Но критика се ни у цивилизованоме свету не подноси лако, што се понегде одражава и на слободу говора, на шта Драшка шапатам упозорава син Зана Грбичића: “Немој такве говорит ријечи, / не смије се овде [Sic! – R. J.] право зборит; / твоја срећа – не разумјеше те”⁶. Али да се то упозорење не односи само на Млетке, већ да има готово општеважеће значење, види се и из питања које у *Шћепану Малом* у својству емисара игуман Теодосија Мркојевић поставља беглербегу: „Ми желимо приђе свега знати / смије ли се говорит слободно”. И мада га беглербег уверава да *може рећи што на срцу има*, игуман Теодосија зна да „смијешна је вјера у јачега; / нејачега увјерит је трудно...”⁷, што има боју народног искуства израженог као у пословици.

У свом песничком, у основи народном језику, Његош, природно, употребљава и турцизме, али оне који су сасвим разумљиви, који су, у мањој или већој мери, већ ушли у народни језик. Но Његош их употребљава крајње функционално, искључиво у зависности од контекста. То се најбоље види у употреби речи *сахан* два пута у *Горском вијенцу*. Први пут: Ферат Зачир, кавазбаша, у својству турског преговарача, притворно (до прве повољне прилике) позива на суживот или – да се модерно изразим – на коегзистенцију двеју вера: „Двије вјере могу се сложити / ка у *сахан* што се *чорбе* слажу” /ст. 1019-1020). Наравно, и *чорба* је турцизам, прецизније, туркизирани иранизам, као што је реч *сахан* туркизирани арабизам, само што је *чорба* фреквентнија, па – рекао бих – и некако „одомаћенија” реч. Други пут: чудећи се што и Црногорци иду у сватове својих исламизираних суплеменика, Вук Мандушић уместо *сахан* каже *кота*: „Ема штò се друже с крвницима, / а у један *кòтā* да их свариш, / не би им се *чорба* смијешала!” (ст. 1893-1895), док ће Вук Мићуновић употребити реч *сахан*, карактеришући сватове-Црногорце као „повукуше те нам образ грде! /... бадава се инате с Турцима / кад им лижу ка пашчад *сахане*” (ст. 1897; 1902-1903).

Лексички фонд песничког опуса владике Рада веома је обогаћен и употребом славенизама. Овде ћу се задржати само на једном, који је у

⁶ Исп. Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, стихови 1474 -1500.

⁷ Исп. Петар II Петровић Његош, *Лажни цар Шћепан Мали*, II, 39 -40; 565; 568-569.

старословенском језику гласио величство, а Његош га готово подједнако, али у различитом, изнијансираном значењу, употребљава и као величаство и као величество. Српскословенски лик *величаство* Његош употребљава у значењу *величина*, на пример у песми *Црногорац к свемогућем Богу*: „Куд год се ја обратим, / *величаство*, свуд те видим”⁸ (ст. 94-95), или у песми *Орао и свиња или наша браћа подмићена од Турака*: „Но ликови наши поносити / јесу символ земног *величаства*”⁹ (44-45). Рускословенски лик *величество* – који је, несумњиво, црквенословенизам – Његош употребљава у значењу *величанственост*. Наводим овде пример из *Луче микроkozма*, када се песник диви космичкој лепоти и телеологији: „Кратке моје обратим погледе / у просторе небесне равнине: / погледи се у прелести топе, / а језик се од чудествах мрзне. / Ко ће тебе разумјети, творче, / ко л’ могућство вообразит твоје?”. После овог дивљења, у коме има и русизама и црквенословенизама, песник узвикује: „Вели јеси, Творче и Господи, / и чудна су творенија твоја, / *величеству* твоме краја нема (II, 31-36; 48-50). И само у овоме последњем исказу, у овоме дивљењу Творцу, Његош употребљава четири црквенословенизма: вокатив *Господи*, придев *чудна* (у старословенском, црквенословенском, па и народном значењу *чудесан*, *диван*, *изванредан*) и именице *твореније* и *величество*. А, у ствари, ово Његошево дивљење Творцу је његова песничка трансформација молитве из *Чина великога водоосвећења* на Богојављење, која на старословенском језику у *Синајскоме псалтиру* гласи: И азъ оумаленїи недостоинїи рабъ съ страхомъ и трепетомъ вельми вѣпиѣж и гл (аго)лѣж. Велеи еси Г (оспод)їі ј чоудна дѣла твоѣ и ниединоже слово оудолеетъ къ хваленью чюдесъ твоихъ⁸. Његош је, разуме се, овај богослужбени чин служио у црквенословенској редакцији, у којој ова последња реченица гласи: Велиј еси, Господи, и чоудна дѣла твоѣ и ни едино же слово доволно будетъ къ пѣнїю чоудесъ твоихъ, да би је у *Лучи* сажео у једну исту реченицу у савршеноме складу народнога и богослужбеног језика: *Вели јеси, Творче и Господи, / и чудна су творенија твоја, / величеству твоме краја нема!*⁹

⁸ Euchologium sinaiticum (Чинъ Богоявления). Starocerkvenoslovanski glagolski spomenik. Izdajo priredil Dr Rajko Nahtigal, II del, Akademija znanosti v Ljubljani, Ljubljana 1942, 7, (3 b, 14-20).

⁹ Исп. Радојица Јовићевић, *Поводом црквенословенизама у Стевановићеву и Бошковићеву Рјечнику уз Цјелокупна дјела Петра II Петровића Његоша*, Зборник радова са научнога скупа „Живот и дјело академика Михаила Стевановића”, ЦАНУ, Подгорица 2002, 359-360.

Такав склад народнога и богослужбеног језика види се и у чину парастоса или помена који у *Горскоме вијенцу* обавља игуман Стефан. Он најпре позива све присутне: „Чуј, народе, сви скините капе! / Хоћу спомен да чиним душама / витезовах нашега народа“. А централну молитву што се на помену или парастосу упућује Богу, и која на црквенословенскоме језику гласи: [Во царствїи твоємъ] помяни, Господи, души оусопшихъ рабъ твоихъ (= “Сети се, Господе, душа уснулих слугу твојих”), игуман Стефан изговара најприроднијим спојем народнога и богослужбеног језика: “Вјерне слуге, *помјани, Господи,* / владаоце ма твоје робове: непобједног младога Душана, Обилића, Кастриота Ђура, Зриновића, Ивана, Милана, Страхинића, Рељу Крилатога... / на небу им душе царовале / **ка** им име на земљи царује!”¹⁰ Овим поводом Милосав Бабовић вели да је Његош у стиху “Вјерне слуге помјани, Господи” могао, не нарушавајући ритам десетерца, да замени речима “помени Господе” (или, пак, речима “сјети се, Господе” – Р. Ј.) са истом семантиком, “али да управо два црквенословенизма у стиху остварују стил и тон *задушничке молитве*, што је била намера чина игумана Стефана”¹¹.

У Његошеву стиху црквенословенизми у ужем и славенизми у ширем смислу речи утапају се у народни језик без икаквога дисонантног призвука, као и сва лексика коју песник узима из наше богате црквенословенске књижевно-језичке традиције. Не одбацујући то богатство и уклапајући га у основу свога песничког језика, у језик српске народне поезије, Његош је – како је одавно запажено – успео да споји оно што је многима (а пре свих Вуку Стефановићу Карацићу) изгледало неспојиво – језик Филипа Вишњића и Лукијана Мушицког и да на темељима народнога стваралаштва створи уметничку поезију највише вредности; да створи поезију истовремено и дубоко народну и универзалну по своме значењу¹². Користећи благо из те своје богате ризнице, Његош на најеконичнији начин ствара сажет језички израз, “пословичку изреку”, и тиме постаје недостижни узор. А ко би и могао да га достигне, кад он у једноме исказу има сто идеја, док други једну идеју врте у сто исказа.

Но, враћам се на питање постављено у наслову овога прилога – којим је то језиком писао Његош? Одговор је једноставан: писао је јези-

¹⁰ Исп. Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, стихови 2648-2665.

¹¹ Исп. Милосав Бабовић, *Поетика Горског вијенца*, ЦАНУ, Подгорица 1997, 173.

¹² Исп. Предгоивор Јован Деретића у књизи: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*, Просвета-Нолит-Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1981, 7-8, 32.

ком свога рода, оног рода коме посвећује *Пустињака цетинског*: “Србин српском роду своме / ово дјелце посвећује. / Његово је ситно цв’јеће / по ливади правој српства / и узрасло и побрато / и у вј’енац роду дато. Владика црногорски *Петар Петровић*”. Истом децидираношћу насловио је и своју песму *Србин Србима на части захваљује*.¹³ А свој однос према српској народној поезији изразио је у једној реченици у писму Вуку Стефановићу Караџићу: “Српски је Хомер у народној поезији, ко ју хоће разумјети и коме је српскост мила; а ко неће, залуд му сва добра качества праве поезије”¹⁴.

И, најзад, питање: које је то време кад Његош из Беча 1847. године у својој песми *Поздраву роду* каже да “аманет и општу светињу, / језик славни и народност своју / раздираху и каменоваху”¹⁵.

Одговор је: пређашње несвршено време.

Radojica JOVIĆEVIĆ

WHAT LANGUAGE NJEГОŠ WROTE

Summary

Njegoš’s written language is not only the language of an ordinary poet, but the language of the poet who contemplates the cosmic order and the theological and philosophic questions. That is why his language is interlaced with Church-Slavonic lexical units that are conditioned by discussed circumstances and that are functional in his texts. His written language is the folk language in which the church-slavonisms are without dissonant connotation, as well as the complete lexical fund, which Njegoš draws from our rich language tradition. Not abandoning that richness, fitting it to the base of his poetic language, to the language of Serbian folk poetry, Njegoš succeeded to merge the language of Filip Višnjić and Lukijan Mušicki – the facts that many, and on the first place Vuk Stefanović Karadžić, considered as incompatible. Njegoš succeeded to write the poetry of highest artistic value – on the foundations of folk creativity.

¹³ Исп. Петар II Петровић Његош, *Пјесме*, Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, Просвета – Београд, Обод – Цетиње 1981, 53, 59, 61.

¹⁴ Исп. Петар II Петровић Његош, *Изабрана писма*, Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, Просвета – Београд, Обод – Цетиње 1981, 43.

¹⁵ Исп. Петар II Петровић Његош, *Пјесме*, Београд – Цетиње 1981, 241.